

УДК 373.2.047:331.54 (043.3)

Л. М. Пісоцька

**ЗНАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ПРО ПРАЦЮ
ЛЮДЕЙ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З
ПРОФЕСІЯМИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ**

Дошкільна освіта є первинною ланкою в системі безперервної системи освіти України й орієнтована на організацію й удосконалення педагогічного процесу в дошкільних закладах і родин, на створення ефективних освітніх технологій. Складовою дошкільної освіти є трудове виховання, яке орієнтоване на фізичний, психічний і соціальний розвиток особистості дошкільника, а основними напрямками – опанування дітьми елементів трудової діяльності й ознайомлення із професіями дорослих.

Ознайомлення дошкільників із професіями дорослих, як і оволодіння трудовою діяльністю, має на меті формування базових якостей особистості, які представлені в альтернативних програмах дошкільної освіти. Так, програма „Дитина у дошкільні роки” акцентує увагу на таких особистісних якостях, як „почуття справедливості, адекватне переживання удачі чи невдачі, здатність регулювати спільну діяльність, колективізм, дисциплінованість, стриманість, відповідальність” [3, с. 165]. Програма „Я у світі” пріоритетними у виховних освітніх завданнях визначає „самостійність, працелюбність, людяність, розсудливість, справедливість, самовладання, самолюбність, спостережливість, відповідальність, креативність” [1, с. 195]. У програмі „Дитина” (2012) головними якостями особистості дошкільника, які закладають основи життєвої компетентності малюків, є „самостійність, працелюбність, цілеспрямованість, відповідальність, наполегливість, винахідливість, активність, креативність” [4, с. 35]. Як бачимо, у сучасних документах серед якостей особистості дошкільника є працелюбність, формування якої є головним завданням трудового виховання. У педагогічному словнику працелюбність визначається як „позитивна моральна якість, що характеризує суб’єктивну прихильність (бажання) особистості до своєї діяльності” [6, с. 375]. У старшому дошкільному віці ця властивість у дитини формується двома шляхами: опанування дітьми елементами трудової діяльності й ознайомлення з працею дорослих, тобто ознайомлення зі світом професій. Другий спосіб стає можливим завдяки психічним можливостям і віковим особливостям розвитку старших дошкільників, оскільки „значно підвищується рівень наочно-образного мислення, за рахунок чого стає можливим формування не лише конкретних, але й узагальнених знань, а також простих понять про навколишній світ, наприклад про працю дорослих” [5, с. 9]. Такі знання підкреслюють суспільну значущість праці, її красу, життєву необхідність і вказують на головні ознаки людини праці (працелюбність, наполегливість, відповідальність). Знання й уявлення про

трудова діяльність є основою, підґрунтям знань про соціальну дійсність. Так, Г. В. Беленька підкреслює, що знання про працю дорослих відіграють вирішальну роль у формуванні поваги до праці. „Знання про суспільну значущість праці, її мотиви та спрямування регулюють вчинки дітей, перебудовують їх ставлення до власної трудової діяльності та продуктів людської праці, сприяють формуванню моральних якостей” [2, с. 84].

Метою статті є аналіз знань дітей старшого дошкільного віку про працю дорослих, які є відображенням процесу ознайомлення зі світом професій дошкільників. Було розроблено бесіду з елементами творчої розповіді про працю дорослих і професії, а також організовано спостереження за сюжетно-рольовими іграми старших дошкільників. Дослідження проводилося в дитсадках міст Ніжин і Прилуки. Було охоплено 185 дітей старшого дошкільного віку.

Розглянемо отримані результати дослідження в процесі бесіди і творчої розповіді дітей старшого шкільного віку про особливості ознайомлення з професіями. Для цього візьмемо відповіді малюків на поставлені питання. Проаналізувавши відповіді дошкільників на перше запитання бесіди „Ким хочеш бути і чому?“, можемо зробити висновок, що найбільш цікавими для них є сім сфер людської діяльності (у порядку спадання): художні та медичні професії, фінансові, педагогічні, військові, героїчні й робітничі професії. Усі вони по-різному представлені в хлопчиків і дівчаток. Так, хлопчики найбільш цінують військові, фінансові та героїчні професії, а дівчатка – художні та медичні. На відміну від хлопців, у них зовсім немає цікавості до героїчних, військових і, на жаль, робітничих професій. На другому місці в дівчат педагогічні та фінансові професії, а в хлопців робітничі та медичні професії. Найбільш частим обґрунтуванням дітей щодо уподобання більшості професій є їх зовнішній інтерес, цікавість, матеріальна сторона й соціальна значущість при обґрунтуванні вибору робітничих професій, а також допомога людям для медичних професій. Такий стан речей, на нашу думку, ускладнює виховання в старших дошкільників працелюбності, основою якої є повага до праці дорослих, соціальна значущість, які найбільш чітко представлені в робітничих професіях. Перейдемо до аналізу другого запитання бесіди „Ким працюють твої мама і тато?”. Чітко називають професії обох (мама і тата) 69,2% досліджуваних; чітко вказують на фах одного з батьків, при цьому говорячи щось нерозбірливо про іншого – 16,75%; деяка узагальнена назва або не називається взагалі – 14,05% досліджуваних. Як бачимо, у дітей старшого дошкільного віку існує інтерес до світу дорослих і цікавляться професіями батьків, тобто в малюків існують певні знання й уявлення про цей пласт суспільного життя дорослих – світ професій.

Аналізуючи третє запитання бесіди „Навіщо люди працюють?“, досліджуваних розділили на чотири групи залежно від їх відповідей. Розглянемо їх, починаючи з найбільшої. Старші дошкільники відповідали так: „щоб було багато грошей”, „щоб бути матеріально забезпеченим”, „щоб ні в чому собі не відмовляти”, „щоб добре (весело) жити”, „щоб мати

гроші”, „щоб бути багатим” тощо. Як бачимо, ця група досліджуваних ототожнює працю з грошима, тобто вона знає лише економічний бік праці, а осторонь залишається соціальний і емоційний аспекти людської праці. Тому можемо сказати, що в таких дітей старшого дошкільного віку працелюбність, на нашу думку, формується з великим ускладненням. Відмічаємо, що ця група досліджуваних складає 59%, (25% дівчат і 34% хлопців). Друга група досліджуваних вказує, що люди працюють для того, щоб заробляти гроші й використовувати їх для задоволення власних потреб (купувати їжу, будувати житло, купувати гарне вбрання, іграшки, відпочивати тощо). Отже, ця частина вибірки поєднує економічний бік праці із задоволенням власних потреб. Тому працелюбність у таких дітей формуватиметься краще, ніж у попередньої частини дітей, оскільки в другій частині вибірки більше знань і уявлень про людську працю. Ця група досліджуваних складає 27% (31% дівчат і 19% хлопців). Наступна група досліджуваних, яка була виділена, людську працю ототожнює з кількома аспектами: заробляти гроші, виготовляти (допомагати своєю працею іншим), радіти від процесу й результату праці. Як бачимо, у цій частині вибірки поєднується найбільше складових людської праці та, на нашу думку, знання старших дошкільників є системними, а це в найбільшій мірі сприяє формуванню працелюбності, але ця група досліджуваних не велика, її показник становить 11% (8% дівчат і 13% хлопців). Найменшу групу досліджуваної вибірки складають малюки, які не можуть чітко сформулювати відповідь на запитання „Навіщо люди працюють?”. Вони так відповідають: „щоб щось робити”, „щоб не сидіти вдома”, „щоб бути чимось зайнятим” тощо. Можна вказати, що такі діти не розуміють необхідності й значущості людської праці. Тому проаналізувавши відповіді дітей щодо розуміння ними сенсу праці дорослих, можемо вказати, що переважна більшість досліджуваних має уривчасті знання про людську працю, вони вказують лише окремі її аспекти, переважно на матеріальний, у меншій мірі на характеристику праці щодо задоволення власних потреб, і лише 1/10 досліджуваних має системні знання й уявлення про працю дорослих, де додаються соціальна значущість і емоційна задоволеність до економічної, а також до задоволення власних потреб (необхідності). Відповідно працелюбність формується більш успішно саме в цієї 1/10 частини вибірки.

Проаналізуємо тепер творчу розповідь дітей, що також стосується значущості та необхідності людської праці. Відповіді дітей були згруповані за доміантною ознакою, яких виявилось п'ять. Зокрема, найменша кількість досліджуваних 3% не змогли розповісти й продовжити розповідь: „не знаю”, „не можу уявити” такі були відповіді. Інша група досліджуваних вважала, що якщо так станеться, то всі радітимуть. Зокрема „всі танцюватимуть (співатимуть, веселитимуться)”, „нікому не потрібно буде вранці рано вставати”, „всі були б вдома, ходили б у кіно (театр, на гойдалки)”. Відсоток цієї частини вибірки становить 12% (7% дівчат і 5% хлопців). Як бачимо, діти не усвідомлюють повністю, що всі перестануть

працювати, адже те, про що вони говорять: кіно, театр, морозиво теж залежать від людської праці. Наступна частина вибірки усвідомлює факт цінності та соціальної значущості праці людей і вказує на те, що відбудеться деградація людини. Вони так пояснюють свою точку зору: „люди почнуть хворіти і (або) померати з голоду”, „стануть товстими (ледарями, нерозумними, сумними)”, „деградуватимуть як людина”, „інші люди (народи, країни) таких осуджуватимуть”, „стануть злодіями” тощо. Як бачимо, старші дошкільники вбачають у праці людей цінність, соціальну значущість і необхідність. Таке усвідомлення праці дорослих сприятиме формуванню в дітей працелюбності. Відсоток цієї частини вибірки становить 19% (11% дівчат і 8% хлопців). Інша частина вибірки дітей підкреслює, що коли люди перестануть працювати, то стануть бідними, втратять матеріальні цінності, вони вказують, „що нічого не вироблятиметься”, „у людей нічого (одягу, меблів, грошей, коштовностей) не буде”, „не буде до кого звернутися”. Тут важливим є той факт, що старші дошкільники вбачають результат людської праці та його значення для всіх у суспільстві. Але це лише один із аспектів праці, тому знання й уявлення дітей про значущість людської праці, на нашу думку, є поверховими, що негативно впливає на формування працелюбності в дітей старшого шкільного віку. Ця частина вибірки становить 24% в цілому, окремо хлопців 21% і дівчат – 26%. Найбільша частина вибірки (24%) старших дошкільників вважає, що коли люди перестануть працювати, у них виникне брак грошей (коштів), що негативно вплине на можливість щось купити або заплатити за послуги. Вони так пояснюють своє бачення проблеми: „не буде за що відпочити”, „не буде чим заплатити за квартиру (газ, воду, будинок)”, „не буде за що купити іграшки (одяг, їжу)”, „всі сидітимуть вдома, бо без грошей нічого не можна зробити” тощо. Як бачимо, у цієї категорії дітей праця ототожнюється із задоволенням власних потреб чи потреб родини. Знову відмічаємо, що діти вказують лише на один із аспектів праці – необхідність, щоб задовольнити матеріальні потреби, усі інші характеристики людської праці діти не помічають, а тому їх знання й уявлення про працю дорослих є поверхневими й трудове виховання в них відбувається з певними ускладненнями. Можемо відмітити, що діти в більшості орієнтуються лише на окрему характеристику праці (необхідність, пов’язана із задоволенням потреб, матеріальний статок; результат, виробництво). Лише п’ята частина досліджуваних підкреслює цінність людської праці, що вказує на наявність у них певної системи знань про працю, світ професій, її соціальну значущість.

Також наявність знань про працю дорослих вказує поведінка і діяльність старших дошкільників, особливо сюжетно-рольова гра. Насамперед, важливими моментами були ініціатива дітей в організації гри, відображення в змісті гри праці дорослих і кількість професій, які супроводжувалися ігровими (трудовими) діями учасників. Так, за першими двома критеріями було з’ясовано, що кількість сюжетно-

рольових ігор, які виникали за ініціативою дітей становила 152. З них лише 14 не відображали зміст трудової діяльності дорослих. Тобто 138 ігор (91%) відображають знання й уявлення дітей старшого дошкільного віку про професії. Під час аналізу отриманих результатів було виділено такі категорії сюжетно-рольових ігор старших дошкільників, які несуть інформацію про особливості праці дорослих і їх трудові дії:

- *ігри медичного спрямування* (24%) – „Лікарня”, „Поліклініка”, „Ветлікарня”, „Аптека”. Тут діти відображають ігровими діями професії лікаря, медсестри, санітарки (гра „Лікарня” і „Ветлікарня”), лікаря і медсестри (гра „Поліклініка”), провізори і касири (гра „Аптека”);

- *ігри економічного спрямування* (20,4%) які мають такі назви, як „Банкіри” і „Магазин” (продуктова крамниця, супермаркет, іграшковий магазин). У сюжеті представлені професії адміністратора, касира й охоронця (гра „Банкіри”), продавець-консультант, касир, охоронець (іграшковий магазин); подавець і охоронець (продуктова крамниця); продавець-консультант, касир, охоронець (супермаркет);

- *ігри, що пов'язані із наданням послуг* – „Салон краси”, „Ресторан”, „Кав'ярня”. Тут у сюжеті ігор відображаються професії перукаря, спеціаліста з манікюру, касира („Салон краси”), професії бармена, офіціанта, повара в ресторані, кав'ярні або їдальні („Ресторан”, „Кафе”);

- *ігри педагогічного спрямування* (9,5%) – „Школа” і „Дитсадок”. У сюжеті гри „Школа” діти відображають лише одну професію – професію вчителя, а друга гра „Дитячий садок” – 3-4 професії: вихователь, музичний керівник, інструктор з фізичного виховання, медсестра;

- *ігри пасажирських і вантажних перевезень* (9,4%), зокрема у грі „Пасажирський потяг” представлено професії машиніста, помічника машиніста, провідника, гра „Пасажирський лайнер” відображає професії капітана, радиста, кока і стюарда, гра „Пасажирський автобус” розкриває професії водія й кондуктора, гра „Вантажні перевезення” відображає професію водія;

- *ігри, пов'язані з розповсюдженням друкованої продукції* (7%) – „Бібліотека” і „Пошта”. Сюжетно-рольова гра „Бібліотека” представлена професією бібліотекар, а гра „Пошта” відображає професії сортувальника, листоноші й касира.

- *ігри з сюжетами виробничого спрямування* (3%) – „Будівельники” і „Швейне ательє”, де відображено професії водія вантажівки, водія бетонозмішувача, водія панелевоза, муляра, кранівника, монтажника, маляра в будівельній грі, а в швейному ательє – майстра, закрійника, швачки, приймальника і модельєра;

- *ігри романтичного спрямування* (2,6%) – „Пожежники”, де представлені професії водія пожежного авто і, власне, пожежника.

Так, було з'ясовано, що в змісті кожної гри, окрім ігор виробничої тематики, відображається від 1 до 3 професій, яка розкривається 2-3

ігровими (трудовими) діями, що, на нашу думку, є недостатнім, оскільки в іграх виробничої (власне робітничої) тематики кількість відображуваних професій 4-5 і вони реалізуються 2-3 умовними діями і, відповідно мають вищий виховний потенціал як у кількісному, так і в якісному планах (соціальна значущість, внесок у спільну діяльність, результат і зрозумілість дітям). Тому можна сказати, що в дітей існують знання й уявлення про світ професій, про працю дорослих, що спостерігається і в іграх.

Отже, старші дошкільники на основі знань про працю дорослих виділяють художні, медичні, фінансові, педагогічні професії, пов'язані з наданням послуг, транспортні професії, пов'язані з пасажирськими й вантажними перевезеннями, романтичні, військові та професії виробничого спрямування (робітничі) професії; при цьому хлопчикам більш до вподоби військові й фінансові та героїчні, а дівчатам – художні, медичні, фінансові та педагогічні; також у дівчаток, на відміну від хлопчиків, взагалі немає цікавості до робітничих професій;

Основними критеріями, які визначають для старших дошкільників привабливість професій є економічний (матеріальний) і праця (як необхідність, що сприяє задоволенню потреб); у меншій мірі діти орієнтуються на такі критерії, як соціальна значущість праці (допомога іншим), певний виріб (результати виробництва) і праця як людська цінність. Взагалі відсутній такий критерій, як емоційна задоволеність (радість праці) від процесу й результату трудової діяльності.

У старших дошкільників відсутня системність у наявних знаннях про людську працю, світ професій дорослих, а тому це негативно впливає на трудове виховання, ускладнює його в цілому і, зокрема, виховання працелюбності. На нашу думку, більшість професій, якими цікавляться старші дошкільники, і, відповідно з якими їх ознайомлюють, сприяють вихованню культури споживача, натомість не звертається увага малюків на виробництво (залишається нереалізована потреба вносити свій вклад у життя дорослих). Покращенню процесу трудового виховання сприятиме ознайомлення старших дошкільників з професіями, де яскраво виражений виробничий аспект, а основні характеристики праці чітко представлені й між ними помітні взаємозв'язки.

Перспективами подальших досліджень є пошук професій, у яких яскраво представлені краса й необхідність праці людини-трудівника, емоційна задоволеність її процесом, цінність праці, виробнича спрямованість, а також створення технології ознайомлення для формування в старших дошкільників системних знань про робітничі професії й виховання працелюбності.

Список використаної літератури

- 1. Базова** програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / наук. ред. та упорядник О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
- 2. Беленька Г. В.** Зростання дошкільника в праці / Ганна Беленька. – К. : Шкільний світ, 2010. – 112 с.
- 3. Дитина** в дошкільні роки. Програма

розвитку, навчання та виховання дітей. – Запоріжжя : ЛППС, 2000. – 268 с.

4. Дитина : програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч та ін. – [3-тє вид. доп. і переробл.]. – К. : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.

5. Маркова Т. А. Воспитание трудолюбия у дошкольников : Кн. для воспитателя дет. сада / Т. А. Маркова. – М. : Просвещение, 1991. – 121 с.

6. Педагогічний словник ; за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.

Пісоцька Л. М. Знання старших дошкільників про працю людей як відображення процесу ознайомлення з професіями в дошкільній освіті

У статті наведено аналіз знань старших дошкільників про людську працю. Підкреслюється, що діти усвідомлюють окремі аспекти праці дорослих, що ускладнює виховання в них працелюбності. Пропонується пошук професій для ознайомлення з працею дорослих, у яких помітні та зрозумілі її основні характеристики і взаємозв'язки між ними.

Ключові слова: працелюбність, дошкільна освіта, ознайомлення з працею дорослих.

Песоцкая Л. Н. Знання старших дошкольников о труде людей как отображение процесса ознакомления с профессиями в дошкольном образовании

В статье приведен анализ знаний старших дошкольников о труде человека. Подчеркивается, что дети осознают отдельные аспекты труда взрослых, что осложняет воспитание в них трудолюбия. Предлагается поиск профессий для ознакомления с трудом взрослых, в которых понятны ее основные характеристики и взаимосвязи между ними.

Ключевые слова: трудолюбие, дошкольное образование, ознакомление с трудом взрослых.

Pesotskaya L. M. Knowledge senior under-fives about labor of people as reflection of process of acquaintance with professions in preschool education

In article is analyzed the labor education of knowledge's of senior under-fives of man is resulted. It is underlined that children realize the separate aspects of labor of adults that complicates education in them of industriousness. The search of professions for the acquaintance hardly of adults in which noticeable and its basic descriptions and intercommunications between them are clear is offered.

Key words: industriousness, preschool education, acquaintance hardly of adults.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.